

ВПЛИВ СПАДКОВОСТІ Й ОТОЧЕННЯ ТА НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї

У статті показано (в основному на матеріалах англомовної літератури) вплив спадковості й оточення на прояви насильства у сім'ї, подаються негативні наслідки його впливу на дітей та дорослих у майбутньому сімейному житті.

Liubov Shpilchak

INFLUENCE OF HEREDITY AND ENVIRONMENT AND THE NEGATIVE EFFECTS OF DOMESTIC VIOLENCE

The article features the problem of heredity and environmental influence on family abuse (based on English references). Negative impacts of violence on children and their future family life are outlined.

Насилля над дитиною у сім'ї є досить поширеним фактом у наш час, що актуалізує дослідження цих проблем у всьому світі.

За останні роки в Україні зросла кількість випадків насильства у сім'ях. На одній із прес-конференцій заступник начальника Департаменту громадської безпеки МВС України А. Запорожцев зазначив: «На сьогодні кількість правопорушень зросла в декілька разів». Відповідальний службовець повідомив, що в 2004 р. було поставлено на облік 57 тис. осіб, які вчинили насильство в сім'ї, у 2011 таких осіб було вже 88 тис. осіб. Крім того, в 2004 році було винесено 65 тис. офіційних попереджень про неприпустимість насильства в сім'ї, в 2011 році – 99 тис. Складено адміністративних протоколів за насильство в сім'ї в 2004 – 83 тис., у 2011 – 127 тис.

Науковці намагаються знайти відповідь на численні питання, дотичні до проблем насильства у сім'ї. В умовах активного пошук розв'язання окремих питань сімейного насильства (дослідження В. Бондаровської, Т. Говорун, І. Звереві, О. Кікінежді, О. Кочемировської, І. Трубавіної, Т. Цюман та ін.) зростає потреба в аналізі причин і наслідків виникнення цього явища, у тому числі й за результатами зарубіжного досвіду. Як констатується в англомовній літературі, загалом, батьки, що чинять насильство стосовно своїх дітей, самі є жертвами такого поведіння у дитинстві [3, с. 137].

Метою цієї статті є розкриття впливу спадковості й оточення на прояви насильства у сім'ї, показу негативних наслідків цього явища на дітей та дорослих у майбутньому сімейному житті.

Насильство як соціокультурний і соціально-психологічний феномен, пов'язаний із застосуванням (загрозою застосування) фізичної сили або психологічного впливу як протиправного вияву власної волі особою чи групою осіб стосовно інших, порушує конституційні права тих, на кого спрямовано, призводить до деструкції особистості та негативних соціальних наслідків [1, с. 278].

Науковці шукають пояснення проявам насилля на генетичному рівні. Генетик Г. Брунер та його колеги з університетської клініки в Голландії у жовтні 1993 р. опублікували цікаві факти своїх досліджень. Вони виявили незвичний ген, який, ймовірно, відповідає за поведінку з проявами насилля. Внаслідок цього відкриття, думка про те, що спадковість та оточення формують поведінку людини, дістала певні сумніви. Ці вчені вважають, що ген дає змогу виробляти у мозку певні хімічні сполуки, що допомагають організму реагувати в стресових ситуаціях. У людей із нормальним функціонуванням цього гена, ці хімічні сполуки розщеплюються, і в них немає потреби [4, с. 299].

Науковці спостерігали за однією родиною, в якій кілька осіб мали явно агресивну та імпульсивну поведінку, включно з проявами насилля і експлізівності, розумові відхилення (рівень IQ – близько 85). Результати аналізів сечі показали суттєво високий вміст певних хімічних сполук, що допомагають організму реагувати в стресових ситуаціях. У цих людей із порушеною роботою мозку означені хімічні сполуки не розщеплювалися, а, навпаки, підсилювались. Тому ці особи перебували в тривалому стані напруги, що могло спонукати у них розвиток агресії (сильніше серцебиття, більше крові постачається до м'язів). Генетичним поясненням цьому є виявлена Брунером і його колегами під час дослідження ділянки Х-хромосоми суттєвої мутації гена, що змінює структуру молекул [4, с. 300].

Американський відомий педіатр, автор популярної книги «Догляд за немовлям та дитиною» (вперше опублікована в 1946 р.), Б. Спок вважає, що насилля з екранів телебачення має величезний руйнівний вплив на дітей: «Зрозуміло, що ми одна з найжорстокіших націй в світі, і ми далі стаємо ще жорстокішими. Ми вчимо дітей насиллю, якщо дозволяємо їм дивитись це по телебаченню. Підраховано, що в середньому дитина в Америці по телебаченню має змогу бачити вбивство 18 тисяч раз до досягнення нею повноліття. Кожного разу, коли дитина спостерігає брутальну сцену по телебаченню, вона потрохи з кожним разом сприймає її нормально. Діти, які виховуються без певних ідеалів, або над якими чинять насилля, звикли використовувати брутальність для вирішення своїх проблем» [4, с. 79].

Одним із чинників впливу на зростання насильства в сім'ї є порушення сімейних взаємин, що призводить до утворення дистантної та розлученої сімей. На відміну від українського законодавства в англійській літературі існують специфічні терміни, що відображають відносини в період розпаду сім'ї, що, зокрема, стосується таких термінів як сепарація (*marital separation*), розірвання шлюбу (*dissolution*) та розлучення (*divorce*).

За англійськими джерелами, *подружня (шлюбна) сепарація* – це згода обох сторін проживати окремо, але й надалі перебувати у шлюбі. Деякі щасливі у шлюбі сім'ї можуть жити нарізно через роботу або за станом здоров'я. Це не вважається розірванням шлюбу чи розлученням, однак може призвести до змін у звичному способі життя сім'ї. Під час сепарації, подружжя може робити спроби вирішити суперечливі питання. Однак, більшість шлюбів після періоду сепарації завершуються. *Розірвання шлюбу* – правовий, юридичний спосіб завершення шлюбу, у якому подружні партнери самі встановлюють умови подальшого облаштування. *Розлучення* – правовий, юридичний спосіб завершення шлюбу, за якого суд встановлює умови подальшого врегулювання колишніх сприятливих родинних взаємин [5, с. 148 – 149].

Звичайно, що всі ці форми проживання сім'ї становлять стрес для членів родини, зокрема для дітей. Кожен його відчуває по-своєму. Дослідження свідчать, що особливо підлітки піддаються стресу, а ще більше страху, у випадку розлучення батьків. У цьому віці формується особиста та статеві ідентичність, тому стосунки з протилежною статтю є вкрай важливими у цей період. У цьому випадку розрив батьківських взаємин лякає й бентежить підлітка. Звичний для нього простір довіри й безпеки порушується, що переходить у такі зовнішні прояви як ворожість і злість. У цих випадках можливі проблеми з навчанням у школі; крім того, дитина може сприймати себе, свою поведінку як причину розриву між батьками.

Сучасні дослідження свідчать про те, що молодь, чий батьки розлучилися, можуть мати ознаки депресивних станів протягом 10 років. У них можуть бути труднощі в дорослому самостійному житті. Юнаки, чий батьки розлучилися, часто можуть мати проблеми з подальшим навчанням, нерідко саме їх виключають. Вони мають труднощі у встановленні професійних цілей у житті. Дівчата з таких сімей важче встановлюють довірливі відносини з протилежною статтю, вже, будучи у шлюбі, переживають більше труднощів і самі більш схильні до розлучення, ніж дівчата з повних сімей.

У таких сім'ях є прояви надмірного застосування фізичної сили, емоційного насильства, статевої домагання, недбалість і занедбаність. Діти, до яких застосовувалось насилля, можуть починати думати, що вони заслуговують такого ставлення. У підлітковому віці вони можуть будувати свої взаємини з людьми протилежної статі, також застосовуючи форми насилля. Це для них звичне, чого вони й очікують у подальших своїх стосунках [5, с. 152].

Результати зарубіжних досліджень показують, що діти й молоді люди, які пережили насильство в сім'ях частіше, ніж ті, які не зазнали будь-яких форм насильства в сім'ї, мають серйозні проблеми з поведінкою, стають агресивними, продовжують цикл насильства у своєму подальшому сімейному і громадянському житті.

Вони можуть мати страх і недовіру до близьких стосунків, не завжди визнають соціально прийнятну чи правильну поведінку, можуть бути агресивними чи проявляти насильство стосовно братів і сестер, або й батьків. Часто страждають від низької самооцінки, можуть мати поганий контроль імпульсів, часто відчувають навчальні проблеми. Як наслідок, відбувається порушення звичного ритму сімейного життя, коли жертва змушена тікати з дому і постає частіше кривдником викрадення з боку батьків.

Вони можуть відчувати психосоматичні скарги (болі в животі, головні болі, заїкання і тривоги, можуть мочитися в ліжку), частіше зловживають алкоголем і наркотиками. Вони вбивають себе частіше, ніж діти, які не живуть зі зловживаннями, звинувачують себе за насильство чи нездатність зупинити його, більш схильні до скоєння сексуальних нападів та інших злочинів.

Загалом, у 85–90% випадків насилля над дітьми, як погане ставлення до дітей і підлітків, йде від членів родини. Насилля над дитиною є першою причиною, що веде до дисфункційності родини. Більшість дорослих, що чинять насилля, самі є вихідцями з дисфункційних сімей. Вони повторюють те, чого навчилися у своїх сім'ях [5, с. 153].

Розрізняють чотири типи насилля стосовно дітей: фізичне, емоційне, статеве та занедбаність. *Занедбаність* – це ненормальне ставлення до дитини, що передбачає неадекватне чи небезпечне поводження з дитиною. Ознаки занедбаності не завжди є одразу помітними (недбалість, недостатній догляд, недоречність одягу щодо погодних умов, відсутність їжі, прихистку, неналежний медичний догляд). *Емоційне насилля* – неадекватний, деструктивний спосіб ставлення до дитини (відсутність батьківської любові, постійна критика дитини чи насмішки). Результатом виступає низька самооцінка дитини. У випадках *статевого насилля* – найчастіше мова йде про інцест [5, с. 153].

Діти й підлітки, що зазнали насилля, потребують допомоги і розуміння, що батьки не мають права чинити такого над ними. Відповідальність у таких випадках лежить на батьках і в жодному разі не навпаки. Діти мають зрозуміти, що насилля, завдане їм – не їх провина. Якщо не працювати над підвищенням їхньої

самооцінки, то вони мають ризик і надалі у стосунках з людьми бути або насильником, або жертвою (потрапляють, як правило, особи з низькою самооцінкою) [5, с. 154].

Отже, наведений аналіз досліджень насильства у сім'ї в англomовних джерелах засвідчує, що в багатьох випадках це явище має генетичне походження і загалом негативно впливає на розвиток особистості дитини, її подальше становлення як сім'янина, комуніканта, громадянина. З метою ефективного розв'язання цих проблем необхідна спеціальна допомога з боку соціально-психологічних служб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Звереві. – [2-ге вид.]. – К. ; Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.
2. Запобігання і протидія насильству в сім'ї : методичні рекомендації для соціальних працівників / за заг. ред. І. Трубавіної. – К. : ДЦССМ, 2004. – 192 с.
3. Bedworth A. The profession and practice of health education / A. Bedworth, D. Bedworth. – Dubuque : Wm. C. Brown Publishers, 1992. – 472 p.
4. Dell R. The world book health and medical annual / R. Dell, J. Frere. – Chicago : World book, Inc. ; Scott Fetzer company, 1995. – 368 p.
5. Health. A Wellness Approach / L. Meeks, P. Heit. – Columbus : Merrill Publishing Company, 1991. – 596 p.

Ярослава Юрків,

канд. пед. н., доцент,

Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ДИТИНИ, НАД ЯКОЮ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ НАСИЛЛЯ

У статті розкритий соціально-психологічний портрет дітей, які потерпають від насильства в сім'ї, який показує, що жорстоке поводження із дітьми в подальшому формує соціально-дезадаптованих людей, нездатних створювати повноцінну сім'ю, бути гарними батьками, а також є поштовхом до відтворення жорстокості по відношенню до власних дітей. У результаті домашнього насилля діти доходять до хибного висновку, що насильство – це спосіб, яким «дорослі» вирішують свої конфлікти та наболілі проблеми. У дітей, які страждають від домашнього насилля, проявляються фізичні, психологічні, психосоматичні й сексуальні порушення.

Yaroslava Yurkiv

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL PROFILE OF A CHILD WHO SUFFERED VIOLENCE

The article presents a socio-psychological profile of children who suffer from domestic violence. It proves that cruel treatment towards children invokes the fact that these children are grown up socially disadvantaged persons who are able to make a full-fledged family, and be good parents. It is also a trigger to replication of cruelty and violence towards their own children. As a result of domestic violence against children, children come to the false conclusion that violence is the way adults solve their urgent problems. Children who suffer from domestic violence experience physical, psychological, psychosomatic, and sexual disorders.

Насильство в сім'ї має негативний вплив на життя дітей і підлітків. Третина дітей в Україні щороку спостерігає акти насильства в сім'ї. Діти, матері яких зазнали знущань, у шість разів частіше намагаються покінчити життя самогубством, 50% з них схильні до зловживань наркотиками та алкоголем, 20% студентів вищих навчальних закладів втягнуті у насильницькі стосунки, причому 66% розповідають про це друзі, 26% – батькам, 25% – нікому не розповідають [1].

Жорстоке поводження з дітьми в подальшому формує соціально-дезадаптованих людей, нездатних створювати повноцінну сім'ю, бути гарними батьками у майбутньому, оскільки можливе відтворення жорстокості по відношенню до власних дітей.

Виховання в умовах насильства в сім'ї дає нові покоління діячів-викладачів, керівників, депутатів та працівників різних установ, схильних до жорстокості у різноманітних сферах життя, навіть у світовому масштабі. Тому треба широко інформувати людей, на всіх рівнях суспільного життя, про сучасні погляди на проблему насильства, про документи ООН з цього приводу: «Про права людини», «Про права дитини», «Про ліквідацію всіх видів дискримінації щодо жінок» тощо. Це дозволить створити у суспільстві нетерпиме ставлення до насильства, усвідомлення людиною своїх прав.